

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz

Wydanie 2.

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Preambuła

Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje

Powiązania z innymi przepisami:

- § 11 TechPrawodR,
- art. 3 lit. b, art. 12 ust. 1, art. 36 KonwAntyprzemocowa,
- art. 5 LikwidDyskrKK,
- art. 2, 11a PrzemDomU,
- art. 244 KK.

I. Istota preambuły w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

1. Poprzedzanie właściwego tekstu ustawy preambułą jest wyjątkiem od zasady stanowiącej, że poza ustawą zasadniczą ustawodawca nie formułuje wstępu do ustawy (preambuły). Zgodnie z § 11 TechPrawodR w ustawie nie zamieszcza się wypowiedzi, które nie służą wyrażaniu norm prawnych, a w szczególności apeli, postulatów, zaleceń, upomnień oraz uzasadnień formułowanych norm. Zakaz sformułowany w komentowanym przepisie [§ 11 TechPrawodR – dop. autora] dotyczy także preambuł stosowanych w aktach normatywnych. W polskim systemie prawnym co do zasady nie stosuje się preambuł. Są one wyjątkowo stosowane w aktach normatywnych o doniosłym charakterze. Tytułem przykładu można wskazać preambułę do Konstytucji RP [zob. *D. Szafrąński, W. Białończyk, A. Bielecki, Ł. Kasiak, J. Piecha* (red.), *Zasady techniki prawodawczej w zakresie aktów prawa miejscowego. Komentarz praktyczny z wzorami oraz przykładami*, Warszawa 2016].

2. Mając na uwadze przedstawione powyżej zasady poprawnej legislacji, należy przyjąć, że skoro ustawodawca przewidział w PrzemDomU preambułę, to znaczy, że uznał materię w niej uregulowaną za szczególnie doniosłą. Na doniosły charakter ustawy wskazali również *A. Kiełtyka* i *A. Ważny*. Przed syntetyczną analizą treści zawartej w preambule

należy podkreślić, że decyzja ustawodawcy o poprzedzeniu tekstu komentowanej ustawy preambuła jest słuszna i świadczy o nadaniu ustawie należnie wysokiej rangi (zob. A. Kiełtyka, A. Ważny, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2015).

3. Wprowadzenie preambuły, poza podkreśleniem wagi materii uregulowanej w akcie prawnym, ma dodatkowo walor źródła interpretacji przepisów ustawy. Formułując w preambule cel, dla którego uchwała się akt prawny, ustawodawca dostarcza jednocześnie źródła takiej interpretacji przepisów zawartych w akcie prawnym, aby ów cel mógł zostać osiągnięty. W przypadku PrzemDomU ta okoliczność może mieć szczególne znaczenie. Preambuła uznaje bowiem przemoc w rodzinie za naruszenie praw człowieka godzących w jego życie, zdrowie i godność osobistą. Preambuła przywołuje również obowiązek władz publicznych do równego traktowania obywateli w zakresie poszanowania ich praw i wolności.

4. Odwołanie się do idei praw człowieka oraz zasady równego traktowania nie jest jedynie zabiegiem retorycznym, lecz wynika wprost z prawa międzynarodowego, którym Polska jest związana. Uznanie przemocy w rodzinie za naruszenie praw człowieka osób nią dotkniętych wynika z orzecznictwa ETPC. W publikacji G. *Wrony* przywołano wiele orzeczeń wskazujących na przemoc w rodzinie jako naruszenie praw człowieka. Wśród nich m.in. orzeczenie z 9.6.2001 r. (wyr. ETPC z 9.6.2009 r., *Opuz przeciwko Turcji*, 33401/02; Legalis). W orzeczeniu tym Trybunał uznał, że poprzez swoją bierną postawę, w szczególności przez brak zapewnienia stronie bezpieczeństwa polegającego na nieodizolowaniu jej od sprawcy, Turcja naruszyła art. 3 EKPCz. Stan faktyczny sprawy wskazuje bowiem na bierną postawę organów państwowych wobec powtarzających się aktów przemocy skierowanych do żony sprawcy oraz jej matki. Ponieważ sprawca przemocy zabił swoją teściową Trybunał uznał również, że doszło do naruszenia art. 2 EKPCz. Na szczególną uwagę zasługuje jednak fakt, że Trybunał wskazał także na naruszenie art. 14 EKPCz, uznając, że bierna postawa organów państwowych wobec poszczególnych aktów przemocy była przejawem dyskryminacji ze względu na płeć. Pomimo bowiem, że prawo krajowe pozwalało ukarać sprawcę i odizolować go od ofiar, w wyniku interpretowania tej sprawy jako zachowań mających swoje źródło w kulturze i tradycji, w sposób niewystarczający chroniono osoby pokrzywdzone (zob. G. *Wrona*, *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 KK w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, 2017).

5. Kwestia postrzegania przemocy w rodzinie jako wewnętrznej sprawy rodziny była powodem wydania przez ETPC kolejnego wyroku (wyr. ETPC z 12.6.2008 r. w sprawie *Bevacqua i S. przeciwko Bułgarii*, skarga nr 71127/01; Legalis). Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 EKPCz poprzez potraktowanie aktów przemocy jako wewnętrznego konfliktu rodzinnego, a więc sprawy niewymagającej ingerencji z zewnątrz.

6. Szczegółową analizę prawa międzynarodowego w kontekście zobowiązania państwa do działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie przeprowadziła S. *Spurek* (S. *Spurek*, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, 2019). Autorka wskazała na ewolucję aktów prawnych ONZ, Rady Europy oraz UE w kierunku rozszerzania ochrony osób doznających przemocy w rodzinie oraz profilaktyki dotyczącej zjawiska przemocy w rodzinie.

II. Podstawowy zakres systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie

7. Swego rodzaju syntezą rozwiązań prawnych w zakresie przeciwdziałania przemocy oraz jednocześnie minimalnym zakresem sprawnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest standard wynikający z orzecznictwa do EKPCz oraz KonwAntyprzemocowa. Konwencja weszła w życie 1.8.2014 r. (w Polsce 1.8.2015 r.). W obszernej preambule do KonwAntyprzemocowa odwołano się do postanowień:

- 1) Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ETS Nr 5, 1950) oraz jej protokołów,
- 2) Europejskiej Karty Społecznej (ETS Nr 35, 1961, zmieniona w 1996 r., ETS Nr 163),
- 3) Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (ETS Nr 197, 2005),
- 4) Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (ETS Nr 201, 2007),
- 5) Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (1966),
- 6) Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (1966),
- 7) Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (LikwidDyskrKK, 1979) i fakultatywnego do niej protokołu (1999),
- 8) Ogólnej Rekomendacji nr 19 Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w sprawie przemocy wobec kobiet (1994),
- 9) Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (1989) i protokołów fakultatywnych do niej (2000),
- 10) Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (2006).

Wymienione dokumenty będące aktami prawa międzynarodowego stanowią solidną podstawę do wyprowadzenia zasady wyrażonej w preambule PrzemDomU, wskazującej na przemoc w rodzinie oraz na naruszenie praw człowieka. Podkreślenie tego faktu może mieć istotny walor praktyczny. We wszelkich akcjach profilaktycznych realizowanych przez JST oraz instytucje centralne najczęściej akcentuje się bowiem relację przemocy w rodzinie do prawa karnego, wskazując (nie ściśle), że przemoc w rodzinie jest przestępstwem. Silniejszym akcentem oddziałującym na świadomość społeczną oraz przede wszystkim określeniem zgodnym z obowiązującym stanem prawnym byłoby jednak promowanie stwierdzenia, że przemoc w rodzinie stanowi naruszenie praw człowieka.

III. System przeciwdziałania przemocy w ramach Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej

8. W treści KonwAntyprzemocowa na państwa sygnatariuszy nałożono wiele obowiązków w zakresie przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej. Nieprzypadkowa struktura postanowień KonwAntyprzemocowa wskazuje na profilaktykę, ochronę i wsparcie osób doznających przemocy oraz wreszcie właściwą reakcję na przemoc. Tylko realizując zadania z każdego z tych zakresów wynikających z zapisów KonwAntyprzemocowa, działania systemu danego państwa mogą być kompletne.

9. W zakresie profilaktyki w art. 12 ust. 1 KonwAntyprzemocowa wskazano, że strony podejmą działania niezbędne do promowania zmian wzorców społecznych i kulturowych dotyczących zachowania kobiet i mężczyzn w celu wykorzystania uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet lub na stereotypowym modelu roli kobiet i mężczyzn. W ten sposób nawiązano do znacznie wcześniej (w 1979 r.) sformułowanego przepisu art. 5 LikwidDyskrKK, zgodnie z którym państwa strony podejmą wszelkie stosowne kroki w celu:

- 1) zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet w celu osiągnięcia likwidacji przesądów i zwyczajów lub innych praktyk, opierających się na przekonaniu o niższości lub wyższości jednej z płci albo na stereotypach roli mężczyzny i kobiety,
- 2) zapewnienia, aby wychowanie w rodzinie przyczyniało się do właściwego rozumienia macierzyństwa jako funkcji społecznej oraz poczucia wspólnej odpowiedzialności mężczyzn i kobiet za wychowanie i rozwój ich dzieci, przy założeniu, że dobro dzieci ma zawsze podstawowe znaczenie”.

W obu przywołanych aktach prawnych za źródła przemocy uznano negatywne stereotypy dotyczące płci wskazujące na różny status kobiet i mężczyzn. W tym kontekście preambuła PrzemDomU nawiązująca do równego traktowania w zbliżony sposób definiuje źródło przemocy.

10. W KonwAntyprzemocowa zobligowano państwa strony do szerokiej ochrony osób doznających przemocy przede wszystkim poprzez:

- 1) rozbudowaną definicję przemocy domowej oraz przemocy seksualnej,
- 2) zakaz zbliżania się i nakazy ochrony.

11. Zgodnie z art. 3 lit. b KonwAntyprzemocowa **przemoc domowa** oznacza wszelkie akty fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej przemocy występujące w rodzinie lub gospodarstwie domowym lub między byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy też nie.

Definicja przemocy domowej wynikająca z KonwAntyprzemocowa jest szersza od definicji przemocy w rodzinie obowiązującej w polskim systemie prawnym (art. 2 ust. 2 PrzemDomU), gdyż obejmuje również osoby, które nie pozostają już w związku ze

sprawcą przemocy w rodzinie oraz nie zamieszkuje z nim, a nadal doznają przemocy. Krajowa definicja przemocy w rodzinie w połączeniu z definicją członka rodziny z art. 2 ust. 1 PrzemDomU wskazuje, że po rozstaniu i wyprowadzce nie można uznać jakichkolwiek dalszych zachowań sprawcy jako przemocy w rodzinie.

12. Jako jedną z form przemocy wobec kobiet wyróżniono **przemoc seksualną**, którą odrębnie zdefiniowano. Zgodnie z art. 36 KonwAntyprzemocowa państwa strony podejmują konieczne działania ustawodawcze lub inne mające na celu zagwarantowanie, że za następujące umyślne działania będzie groziła odpowiedzialność karna:

- 1) dokonywanie penetracji waginalnej, analnej lub oralnej o charakterze seksualnym drugiej osoby jakkolwiek częścią ciała lub jakimkolwiek przedmiotem bez zgody tej osoby;
- 2) dokonywanie innych czynności o charakterze seksualnym wobec drugiej osoby bez zgody tej osoby;
- 3) doprowadzenie drugiej osoby bez jej zgody do podjęcia czynności o charakterze seksualnym wobec osoby trzeciej.

Zgoda musi być udzielona przez osobę zdolną do składania oświadczeń woli, co należy ocenić w świetle danych okoliczności.

13. Wynikające z KonwAntyprzemocowa regulacje dotyczące przemocy seksualnej zakładają akcentowanie elementu zgody lub jej braku na kontakt seksualny. Krajowe przepisy dotyczące przestępstw przeciwko wolności seksualnej (rozdział XXV KK) nie wskazują natomiast na element zgody osoby pokrzywdzonej, tylko skupiają się na formie działania sprawcy naruszającego sferę seksualną osoby pokrzywdzonej.

14. Zapewnienie bezpieczeństwa osobom narażonym na przemoc wymaga nie tylko zdefiniowania samego zjawiska przemocy, lecz także wprowadzenia **instrumentów pozwalających na fizyczne odizolowanie sprawcy przemocy od osoby jej doznającej**. W tym zakresie w KonwAntyprzemocowa przewidziano rozbudowany system nakazów ochrony. Zgodnie z art. 53 KonwAntyprzemocowa państwa strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ofiary wszelkich form przemocy objętej zakresem KonwAntyprzemocowa mają dostęp do odpowiednich zakazów zbliżania się lub nakazów ochrony. Państwa strony podejmują również konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że **zakazy zbliżania się lub nakazy ochrony**, o których mowa w art. 53 ust. 1 KonwAntyprzemocowa, są:

- 1) dostępne na potrzeby bezpośredniej ochrony oraz bez nienależytych obciążeń finansowych lub administracyjnych nakładanych na ofiarę;
- 2) wystawiane na określony czas lub do czasu ich zmiany lub też zniesienia;
- 3) jeśli zachodzi taka konieczność, wystawiane bez wysłuchania strony przeciwnej i ze skutkiem natychmiastowym;
- 4) dostępne niezależnie od lub w uzupełnieniu do innych postępowań prawnych;
- 5) możliwe do wprowadzenia w kolejnych postępowaniach prawnych.

Państwa strony podejmują również konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że naruszanie zakazu zbliżania się lub nakazu ochrony, wydanych zgodnie z art. 53 ust. 1 KonwAntyprzemocowa, podlega skutecznym, proporcjo-

nalnych i zniechęcającym do ponownego popełnienia czynu sankcjom karnym lub innym sankcjom prawnym.

15. Zakaz zbliżania oraz nakazy ochrony w krajowym porządku prawnym wynikają przede wszystkim z prawa karnego. W konsekwencji ich stosowanie jest zależne od uruchomienia procedury karnej, co nie w każdym przypadku przemocy w rodzinie jest możliwe. Już choćby z tego powodu nie zostają spełnione wymogi konwencyjne. Kolejnym problemem są konsekwencje związane z naruszeniem zakazu zbliżania lub nakazu ochrony. Zgodnie z art. 244 KK karalne jest tylko naruszenie postanowienia sądu, a zakaz zbliżania i nakazy ochrony są wydawane przez prokuratora. Naruszenie nie wiąże się więc z odpowiedzialnością karną. Teoretycznie osoba nieprzestrzegająca nakazów ochrony naraża się na zaostrzenie zastosowanych środków łącznie z wnioskiem o tymczasowy areszt, jednak są to konsekwencje, które nie muszą nastąpić.

16. Wejście w życie znowelizowanego z dniem 30.11.2020 r. art. 11a PrzemDomU poprawiło szanse na ochronę osób dotkniętych przemocą w rodzinie dzięki możliwości uzyskania sądowego zakazu zbliżania się do miejsca zamieszkania. Tak przyjęta konstrukcja przepisu daje jednak perspektywę na zagwarantowanie bezpieczeństwa jedynie w miejscu zamieszkania osoby dotkniętej przemocą (zob. uwagi do art. 11a PrzemDomU).

Ważne

Naruszenie przez sprawcę przemocy zakazu zbliżania się do miejsca zamieszkania lub nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania wydanego w trybie art. 11a PrzemDomU naraża sprawcę na odpowiedzialność karną za popełnienie wykroczenia z art. 66b KW.

Krótkoterminowy (14-dniowy) nakaz opuszczenia miejsca zamieszkania, a także zakaz zbliżania się do miejsca zamieszkania przez sprawcę przemocy może być wydany przez Policję lub przez Żandarmerię Wojskową. Naruszenie tego zakazu lub nakazu również obarczone jest odpowiedzialnością karną za popełnienie wykroczenia z art. 66b KW.

IV. Zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie

17. Ostatnie sformułowanie użyte w preambule do PrzemDomU wskazuje na cel ustawy w postaci **zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie**. Jest to bardzo ogólnie sformułowany cel, którego nie doprecyzowano w treści przepisów PrzemDomU. Przez skuteczność można rozumieć zarówno zmniejszenie się skali zjawiska przemocy w rodzinie, jak również zwiększenie się liczby osób pociągniętych do odpowiedzialności karnej za przestępstwa związane ze stosowaniem przemocy. O skuteczności można mówić również przy zwiększającej się liczbie osób biorących udział w programach terapeutycznych, edukacyjnych i psychologicznych kierowanych do sprawców przemocy w rodzinie. W celu dokonania oceny skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie konieczne jest więc wprowadzenie dodatkowych kryteriów wska-

zujących, co konkretnie ma jej podlegać. Można bowiem mówić o skuteczności w skali kraju lub skuteczności w skali lokalnej. Można rozważać skutki oddziaływań skierowanych do osób doznających przemocy lub stosujących przemoc. Bez względu jednak na przyjętą metodę oceny skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie powinna się ona sprowadzać do analizy danych statystycznych. Te będą bowiem różne w zależności od stopnia zaawansowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Można np. wskazać, że zmiana prawa materialnego w zakresie rozszerzenia znamion danego przestępstwa doprowadzi do zwiększenia liczby osób skazanych. Nie oznacza to jednak, że zwiększyła się skala zjawiska godzącego w dobro, które chciano ochronić. Podobnie niedeklarowanie ze strony osób dotkniętych przemocą w rodzinie faktu doznawania przemocy nie oznacza, że skala zjawiska jest znikoma.

18. Ilustracją problemu nieoddawania przez statystyki faktycznej skali zjawiska przemocy są badania Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2014 r.

Przykład

W każdym państwie członkowskim w badaniu wzięło udział minimum 1500 kobiet w wieku od 18 do 74 lat. Specjalnie przeszkolone ankieterki odbywały rozmowy z kobietami w ich miejscach zamieszkania. Badanie obejmowało osobiste doświadczenia kobiet związane z przemocą fizyczną i seksualną, przemocą psychiczną ze strony partnera, molestowaniem seksualnym i nękaniami. Większość pytań dotyczyła doświadczeń kobiet od ukończenia przez nie 15. roku życia, ale w kwestionariuszu znalazł się również zestaw pytań o doświadczenia kobiet z przemocą w dzieciństwie – przed ukończeniem 15. roku życia – w sytuacjach, w których uczestniczyli dorośli sprawcy. Badanie obejmowało też pytania o opinie i poglądy kobiet dotyczące przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie. Pytania kwestionariusza dotyczyły przypadków przemocy ze strony partnerów i innych sprawców. Kobietom zadawano też pytania dotyczące ich wieku, wykształcenia i zatrudnienia w celu przeprowadzenia szczegółowej analizy współczynników i czynników zagrożenia wiktymizacją. Podczas badania wszystkim kobietom zadawano te same pytania, przetłumaczone na języki państw członkowskich (zob. *Przemoc wobec kobiet. Badanie na poziomie Unii Europejskiej*; https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_pl.pdf; dostęp: 25.10.2019 r.). Odpowiadając na pytanie dotyczące doświadczania przemocy fizycznej lub seksualnej po ukończeniu 15. roku życia, 33% wszystkich badanych zadeklarowało, że doznało tego rodzaju przemocy. Przy czym jedna na dwadzieścia kobiet padła ofiarą gwałtu po ukończeniu 15. roku życia. Wyniki badań odnoszono do poszczególnych krajów członkowskich.

Jako przykład wyników badań ze wskazaniem na kraj można wskazać liczbę badanych, które deklarowały, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie były molestowane seksualnie. Listę krajów, w których najczęściej dochodziło do molestowania, otwierają takie kraje jak Dania, Szwecja i Holandia. Można przyjąć, że od 20 do 30% kobiet biorących udział w badaniu w tych krajach wskazywało na sytuację, w której były molestowane seksualnie. Na przeciwnym końcu wyników badań znalazły się kraje, w których kobiety biorące udział w badaniu deklarowały przypadki występowania molestowania seksualnego w mniej niż 10% przypadków. Wśród tych krajów znalazły się Litwa, Bułgaria, Polska i Słowenia. Podobnie wyglądały wyniki dotyczące przemocy fizycznej i psychicznej. W zakresie dokonania oceny, jak często kobiety doznają przemocy, uczestniczki badania w Polsce znalazły się w grupie kobiet, które stosunkowo rzadko wskazują na występowanie przemo-

cy wobec kobiet. Wszystkie wskazane wyżej wyniki mogłyby doprowadzić do wniosku, że w Polsce rzadziej niż w większości krajów UE dochodzi do aktów przemocy wobec kobiet. Da się również zauważyć prawidłowość, że rzadko deklarują doznawanie przemocy kobiety w krajach UE, które mają stosunkowo mało rozwinięty system przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Nie jest zatem przypadkiem, że kobiety biorące udział w tego rodzaju badaniach nie będą deklarowały doznawania przemocy, jeżeli nie identyfikują części zachowań naruszających ich sferę fizyczną, psychiczną czy seksualną jako przemoc. Z tego powodu wnioski z opisanych powyżej badań nie wskazują, że w Polsce kobiety rzadko doznają przemocy na tle innych krajów UE, ale że rzadziej niż kobiety w krajach UE identyfikują naruszenie własnych praw jako przemoc.

Z powyższych rozważań na temat roli statystyki i badań w ocenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie można wysunąć wniosek, że w budowaniu skutecznego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie zarówno na szczeblu lokalnym, jak i ogólnokrajowym nie można pominąć podnoszenia świadomości osób doznających przemocy w rodzinie w zakresie identyfikowania przemocy.

Art. 1. [Zakres przedmiotowy ustawy]

Ustawa określa:

- 1) zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- 3) zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Powiązania z innymi przepisami:

- art. 6, art. 9a–9c, 11a, 12a PrzemDomU,
- art. 109–111 KRO.

I. Zakres ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

1. W treści art. 1 PrzemDomU wskazano zarówno na zakres przedmiotowy (przeciwdziałanie przemocy w rodzinie), jak i podmiotowy (osoby dotknięte przemocą w rodzinie oraz osoby stosujące przemoc w rodzinie).

2. Zakres przedmiotowy regulacji został wskazany na tyle szeroko, aby obejmował wszelkie zagadnienia dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Jest to o tyle istotne, że każdy przepis PrzemDomU komentowany w niniejszej publikacji będzie odnosił się do zjawiska przemocy w rodzinie, a jego zastosowanie ma na celu przeciwdziałanie temu zjawisku.

3. Analiza przepisów PrzemDomU oraz aktów wykonawczych wskazuje, że zakres podmiotowy regulacji nie ogranicza się jedynie do osób dotkniętych przemocą w rodzinie

oraz osób stosujących przemoc w rodzinie. Poszczególne przepisy będą bowiem odnosiły się również do:

- 1) osób, co do których istnieje podejrzenie, że stosują lub zostały dotknięte przemocą w rodzinie,
- 2) świadków przemocy w rodzinie,
- 3) osób wspólnie zamieszkujących z wymienionymi grupami,
- 4) osób zgłaszających podejrzenie przemocy w rodzinie.

Poszczególne kategorie osób, do których mają zastosowanie przepisy PrzemDomU, zmieniały się wraz z kolejnymi nowelizacjami PrzemDomU. Wynikało to z potrzeby uwzględnienia nie tylko osób doznających przemocy w rodzinie lub ją stosujących, lecz także ich otoczenia.

II. Podział zadań w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie

4. W PrzemDomU nałożono również obowiązki na poszczególne podmioty, takie jak JST oraz różne instytucje (ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego, prokuratora generalnego) czy przedstawiciele konkretnych zawodów lub podmiotów takich jak Policja, pomoc społeczna, oświata, ochrona zdrowia czy gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych (zob. uwagi do art. 6 i art. 9a PrzemDomU).

5. Samo określenie zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz reguł postępowania z osobami doznającymi przemocy i stosującymi przemoc (zob. uwagi do art. 9a–9c PrzemDomU) pozostawia jednak temat przeciwdziałania przemocy w rodzinie niewyczerpanym. W PrzemDomU pominięto bowiem co najmniej trzy zasadnicze kwestie. Po pierwsze, nie wskazano źródeł przemocy w rodzinie (poza uwagą w preambule PrzemDomU). Ten brak ma bardzo duże znaczenie w podejmowaniu działań profilaktycznych. Bez diagnozy zjawiska i ustalenia jego źródeł trudno jest bowiem mówić o skutecznym przeciwdziałaniu przemocy. Dodatkowo ustalenie źródeł przemocy pozwala na wskazanie adresatów poszczególnych działań. W pewnym zakresie ustawodawca przerzucił ten obowiązek na samorząd, przewidując budowę programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie na szczeblu gminy, powiatu i województwa (zob. uwagi do art. 6 PrzemDomU). Nie zmienia to jednak tego, że brak wskazania źródeł przemocy kontrastuje z brzmieniem prawa międzynarodowego.

Po drugie, ustawodawca nie wyznaczył sankcji karnej za stosowanie przemocy w rodzinie. W treści PrzemDomU zdefiniowano zjawisko przemocy w rodzinie, nakazano mu przeciwdziałać, określono sposób postępowania ze sprawcą przemocy i osobą doznającą przemocy, lecz nie wskazano, jakie konsekwencje powinna ponieść osoba stosująca przemoc. W pewnym sensie taką konsekwencją mogą stanowić sankcje określone w art. 11a i 12a PrzemDomU, które pozwalają usunąć sprawcę przemocy z miejsca zamieszkania lub odebrać dziecko z rodziny (zob. uwagi do art. 11a i 12a PrzemDomU). Są to jednak działania, których celem nie jest ukaranie sprawcy przemocy, lecz zapewnienie bezpieczeństwa osobom jej doznającym. Ostatecznie bowiem sprawca przemocy nie traci tytułu

prawnego do zajmowanego lokalu. Kwestię ewentualnego ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej uregulowano natomiast odrębnymi przepisami (art. 109–111 KRO). Ustawodawca nie zdecydował się więc na wprowadzenie sankcji karnej za spełnienie (zachowaniem lub zaniechaniem) przesłanek z definicji przemocy w rodzinie – ani w treści PrzemDomU, ani w treści KK, ani w treści żadnej innej ustawy. Nie oznacza to jednak, że sprawca przemocy w rodzinie w ogóle nie będzie podlegał odpowiedzialności karnej. Jeżeli, stosując przemoc w rodzinie, wypełni on znamiona któregoś ze stypizowanych w polskim porządku prawnym przestępstw, to poniesie przewidzianą prawem karę. Nie będzie to jednak kara za stosowanie przemocy w rodzinie. W konsekwencji ustawodawca, nie wskazując ani na odpowiedzialność cywilną, ani karną za stosowanie przemocy w rodzinie, nie nadał temu zjawisku odpowiednio ważnej rangi.

Po trzecie, ustawodawca nie określił struktury systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na szczeblu krajowym. Określenia „system” użyto jedynie odnośnie do szczebla gminnego. Takie rozwiązanie skutkuje np. brakiem reprezentacji przedstawiciela resortu sprawiedliwości w zespole monitorującym, uznaniowością włączenia się prokuratorów w prace zespołów interdyscyplinarnych czy wreszcie brakiem aktualnych wytycznych Prokuratora Generalnego w zakresie postępowania prokuratury w sprawach związanych z przemocą w rodzinie.

Art. 2. [Doprecyzowanie pojęć]

Ilekróć w ustawie jest mowa o:

- 1) członku rodziny – należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.), a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą;
- 2) przemocy w rodzinie – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Powiązania z innymi przepisami:

- art. 115 § 11, art. 207 § 1 KK,
- art. 23 KC,
- art. 61⁸ § 1 KRO,
- art. KonwAntyprzemocowa.

I. Pojęcie członka rodziny

1. Mimo szerokiego obszaru regulacji PrzemDomU ustawodawca zdecydował się na zdefiniowanie tylko dwóch pojęć: członka rodziny oraz przemocy w rodzinie. Nie wprowadzono jednak definicji pojęć używanych w samej PrzemDomU, których znaczenie może wzbudzać kontrowersje, czyli:

- 1) osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 2) osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że jest sprawcą przemocy w rodzinie,
- 3) osoby doznającej przemocy w rodzinie,
- 4) sprawcy przemocy w rodzinie.

Pojęcia te wymagają zatem interpretacji na podstawie definicji pojęć, które zdefiniowano.

2. Pomimo tytułu ustawy w PrzemDomU nie wprowadzono również definicji rodziny. Ustawodawca poprzestał w tym zakresie na zdefiniowaniu pojęcia członka rodziny, ale i w tym wypadku zastosowano częściowo odesłanie do terminologii prawa karnego. W pierwszej kolejności z definicji członka rodziny wynika bowiem, że są to wszystkie osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 11 KK. Przepis ten stanowi, że osobami najbliższymi są: „małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu”. Jest to zatem wyliczenie, które enumeratywnie zalicza poszczególne kategorie osób do **grona osób najbliższych**. Na powyższe wyliczenie składają się (art. 115 § 11 KK):

- 1) **małżonek** – osoba pozostająca w związku małżeńskim zawartym zgodnie z obowiązującym prawem i nierozwiązanym przez rozwód; nie ma znaczenia, czy współmałżonkowie mieszkają ze sobą oraz jakie relacje ich ze sobą łączą; nawet wieloletni okres faktycznej separacji nie eliminuje bowiem statusu osoby najbliższej; nie eliminuje go również prawomocne orzeczenie przez sąd separacji; w konsekwencji tylko prawomocne orzeczenie sądu orzekające rozwód powoduje, że byli małżonkowie nie są już osobami najbliższymi; wszelkie uprawnienia przysługujące byłym małżonkom (np. prawo odmowy zeznań) nie mają znaczenia do określenia statusu osoby najbliższej;
- 2) **wstępny** – krewny w linii prostej, który urodził się przed osobą, wobec której określany jest status osoby najbliższej, a zatem rodzice, dziadkowie, pradiadkowie; krewnymi są osoby mające wspólnego przodka;
- 3) **zstępny** – krewny w linii prostej, który urodził się po osobie, wobec której określany jest status osoby najbliższej, a zatem dzieci, wnuki, prawnuki;
- 4) **rodzeństwo** – osoby mające przynajmniej jednego wspólnego rodzica;
- 5) **powinowaty w tej samej linii lub stopniu** – powinowatym jest krewny współmałżonka; wskazanie na tę samą linię i stopień oznacza, że osobami najbliższymi będą członkowie rodziny współmałżonka, tzn.: rodzice, dziadkowie, pradiadkowie, dzieci, wnuki, prawnuki oraz rodzeństwo; powinowactwo nie ustaje w przypadku rozwodu; osoby ze wskazanego kręgu zawsze więc pozostaną osobami najbliższymi w znaczeniu art. 115 § 11 KK;

- 6) **osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek** – nie ma znaczenia rodzaj przysposobienia, o ile istnieje w chwili ustalania statusu osoby najbliższej; podobnie z małżeństwem osoby przysposobionej: w przypadku rozwodu były współmałżonek osoby przysposobionej nie będzie osobą najbliższą przysposabiającego;
- 7) **osoby pozostające we wspólnym pożyciu** – osoby, których wzajemne relacje są takie jak współmałżonków, jednak nie zawarły one związku małżeńskiego; nie jest przy tym istotne, z jakiego powodu nie zawarto związku małżeńskiego – z przyczyn światopoglądowych czy prawnych; jako istotny element pozostawania we wspólnym pożyciu w orzecznictwie i literaturze wymienia się wspólne zamieszkanie; zatem wzajemne relacje mają dotyczyć więzi uczuciowej oraz wspólnego zamieszkania; nie jest istotne, czy osoby pozostające we wspólnym pożyciu mają dzieci.

II. Osoby pozostające we wspólnym pożyciu jako osoby najbliższe w znaczeniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego

3. Z uwagi na rozbudowaną konstrukcję definicji osoby najbliższej pojęcie to wielokrotnie poddawano wykładni sądowej, co zaowocowało bogatym orzecznictwem.

Orzecznictwo

Zawarty w art. 115 § 11 KK zwrot „osoba pozostająca we wspólnym pożyciu” określa osobę, która pozostaje z inną osobą w takiej relacji faktycznej, w której pomiędzy nimi istnieją jednocześnie więzi duchowe (emocjonalne), fizyczne oraz gospodarcze (wspólne gospodarstwo domowe). Ustalenie istnienia takiej relacji, tj. „pozostawania we wspólnym pożyciu”, jest możliwe także wtedy, gdy brak określonego rodzaju więzi jest obiektywnie usprawiedliwiony. Odmienność płci osób pozostających w takiej relacji nie jest warunkiem uznania ich za pozostających we wspólnym pożyciu w rozumieniu art. 115 § 11 KK (uchw. SN z 25.2.2016 r., I KZP 20/15, Legalis).

W pełni podzielając przedstawioną powyżej wykładnię sądową, można wskazać, że do uznania, czy dwie osoby pozostają we wspólnym pożyciu, czy nie, nie ma znaczenia ich płeć. Decydującym czynnikiem jest bowiem faktyczna więź występująca między nimi. W przytoczonym orzeczeniu SN wskazał tradycyjnie na trzy rodzaje więzi: fizyczną, psychiczną oraz ekonomiczną. Co do zasady między osobami pozostającymi w stałym związku powinny występować wszystkie te więzi. Wyjątkiem będzie więc taka sytuacja, w której jedna z nich nie wystąpi. Musi to jednak zostać usprawiedliwione szczególnymi okolicznościami. Zatem mimo braku definicji ustawowej osób pozostających w stałym związku możliwe jest wskazanie jasnych kryteriów bytu takiej właśnie relacji dwojga ludzi.

4. Czytelne kryteria pozwalające zakwalifikować dane osoby do kategorii osób najbliższych mają znaczenie również z tego powodu, że katalog osób najbliższych nie powinien być interpretowany rozszerzająco. Na tę okoliczność zwrócił uwagę SN.

Orzecznictwo

1. Zgodnie z art. 115 § 11 KK relacjami rodzinnymi dającymi status osoby najbliższej są relacje łączące stronę procesu z małżonkiem, wstępnym, zstępnym, rodzeństwem, powinowatym w tej samej linii lub stopniu, osobą pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonkiem. Wyliczenie to jest kompletne i nie może być rozszerzone na inne osoby, w tym również na dzieci rodzeństwa, względnie rodzeństwo rodziców, kiedy to zachodzi pokrewieństwo trzeciego stopnia w linii bocznej.

2. Termin „wspólne pożycie”, którym ustawodawca posługuje się nie tylko w KK i w KPK, czy w KRO, ale też w innych aktach prawnych, nie jest interpretowany jednolicie, chociaż niewątpliwie przeważa takie jego rozumienie, które za wspólne pożycie uznaje jedynie relację pomiędzy dwiema osobami, które chociaż nie zawarły związku małżeńskiego, pozostają jednak w stosunkach faktycznych takich jakie charakteryzują stosunki pomiędzy małżonkami. Zarazem wskazuje się, że nawet bardzo intensywna więź psychiczna pomiędzy osobami, np. zstępnymi, oraz wspólne prowadzenie gospodarstwa domowego nie uzasadnia nazwania tych relacji „wspólnym pożyciem”, bowiem przybierają one wtedy zwykle postać opieki, pieczy czy przyjaźni.

3. Trudności i niejednoznaczności interpretacyjne przemawiają za indywidualnym traktowaniem konkretnego przypadku, ale też za przyjęciem rozwiązania pośredniego, tj. takiego, które pojęcie wspólnego pożycia nie ogranicza do normalnie funkcjonującego małżeństwa i konkubinatu, jak też zbliżonego do niego pożycia osób tej samej płci, ale też nie przyjmuje, że wspólne pożycie ma miejsce zawsze wtedy, gdy wspólnemu zamieszkiwaniu towarzyszy silna, pozytywna więź emocjonalna.

4. We wspólnym pożyciu pozostają, poza oczywistym domniemaniem wynikającym z instytucji małżeństwa, osoby niezwiązane węzłem małżeństwa, o ile połączone są więzią uczuciową, fizyczną i gospodarczą, jak też osoby, pomiędzy którymi z racji wspólnego długotrwałego życia i przyjęcia określonego modelu tego życia, doszło do zawiązania relacji tożsamyh z najbliższymi relacjami rodzinnymi, o których mowa w art. 115 § 11 KK, np. relacji występujących pomiędzy rodzicami i dziećmi, bądź pomiędzy rodzeństwem (post. SN z 4.3.2015 r., IV KO 98/14, Legalis).

W ostatniej z zacytowanych tez orzeczenia z 4.3.2015 r. SN dopuszcza więc możliwość uznania za osoby pozostające we wspólnym pożyciu nie tylko osoby, których relacje są quasi-mażeńskie, lecz także inne, równie silne, jak więzi braterskie czy rodzicielskie.

Ważne

Osobami najbliższymi w rozumieniu art. 115 § 11 KK są osoby sprawujące nad sobą w sposób stały opiekę i wspólnie zamieszkujące pod warunkiem łączących ich silnych więzi emocjonalnych. Tak ukształtowana wykładnia sądowa, z którą należy się w pełni zgodzić, pozwala na objęcie ochroną przed przemocą możliwie szerokiej kategorii osób.

5. Wątpliwości wzbudza **status osoby najbliższej w przypadku powinowactwa**. Ponieważ stosunek powinowactwa wynika z małżeństwa, a z kolei małżeństwo może ustać w wyniku rozwodu lub śmierci współmałżonka, w wątpliwość można podać trwałość

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl